

SHOHRUD KANALINING BUXORO SUV TA'MINOTI TIZIMIDA TUTGAN TARIXIY AHAMIYATI

Xamrayev Iskandar Murotjonovich
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.04.2.020>

Annotatsiya: Buxoro vohasining shakllanishida Zarafshon daryosining o'rni be'qiyos hisoblangan. Shuning uchun ham tarixchi olimlar "Buxoro-Zarafshon daryosiningin'omi" deb tariflanadi. Zarafshon daryosi Buxoro vohasi hududiga kirgach undan 35 ta magistral kanal ajralib chiqqan. Ushbu kanallar vohani obod qilib rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Mazkur maqolada Zarafshon daryosidan bosh olgan Shohrud kanalining Buxoro shahri shakllanishida, shaharning suv ta'minoti tizimida kanalning tutgantarixiy o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, ushbu maqolada Shohrud kanali tarixi va xususiyatlarini o'rganish bugungi kun uchun ham alohida ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Zarafshon daryosi, Semnan viloyati, Shohrud kanali, Buxoro shahri, suv taminoti.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ КАНАЛА ШОГРУД В СИСТЕМЕ ВОДОСНАБЖЕНИЯ БУХАРЫ

Хамраев Искандар Муротжонович
Докторант Бухарского государственного университета

Аннотация: Роль реки Заравшан в формировании Бухарского оазиса считалась бесподобной. Именно поэтому историки называют его «даром реки Бухара-Зарафшан». Когда река Заравшан вошла на территорию Бухарского оазиса, от него отделилось 35 основных протоков. Эти каналы сыграли важную роль в развитии оазиса. В данной статье описывается историческая роль и значение канала Шахруд, берущего начало от реки Зарафшан, в становлении города Бухары, в системе водоснабжения города. Также в данной статье показано, что изучение истории и особенностей канала Шахруд имеет особое значение даже на сегодняшний день.

Ключевые слова: река Зарафшан, Семнанский район, канал Шахруд, город Бухара, водоснабжение.

THE HISTORICAL SIGNIFICANCE OF THE SHOHRUD CANAL IN THE BUKHARA WATER SUPPLY SYSTEM

Khamrayev Iskandar Murotjonovich
Doctoral student of Bukhara State University

Abstract: The role of the Zarafshan River in the formation of the Bukhara oasis was considered incomparable. That is why historians describe it as "the gift of the Bukhara-Zarafshan river". When the Zarafshan River entered the territory of the Bukhara oasis, 35 main channels separated from it. These canals were important in the development of the oasis. This article describes the historical role and importance of the Shahrud canal, which originates from the Zarafshan river, in the formation of the city of Bukhara, in the water supply system of the city. Also, this article shows that studying the history and characteristics of the Shahrud canal is of special importance even for today.

Key words: Zarafshan river, Semnan region, Shahrud canal, Bukhara city, water supply.

KIRISH

Dunyo hamjamiyatida ilk sivilizatsiyalar daryo va suv havzalari bo'yida vujudga keladi. Masalan Qadimgi Misrda Nil havzasi bo'yida, Mesopatamiyada Dajla va Frot daryolari oraliq'ida, Hindistonda Hind va Ganga daryolari bo'yida qadimgi aholi manzilgohlari, shahar-davlatlar vujudga kelgan. Shu o'rinda Buxoro vohasining shakllanishi, qadimgi aholi manzilgohlari, qishloq va shaharlarning taraqqiy etishida Zarafshon daryosining o'rni beqiyos hisoblanadi. Shu sababli tarixchilar "Buxoro-Zarafshon daryosining tuhfası" deb tasqıdlaydi[1]. Sababi, qadimdan Buxoro vohasining asosiy suv manbai Zarafshon daryosi hisoblangan. Buxoro shahrining paydo bo'lishida esa Zarafshondan bosh olgan Shohrud kanali muhim ahamiyat kasb etgan.

MANBALAR VA METODLAR

Buxoro vohasining shakllanishi va undan bosh olgan Shohrud kanali tarixi va ahamiyatiga doir ma'lumotlarni yoritishda N.F.Sitiyakovskiy hisobotlari, V.L.Shuls, V.A.Shishkin, V.P.Drobov hamda A.R.Muhammadjonovlarning fundamental adabiyotlaridan foydalanildi.

Shuningdek, maqolada tarixiylik, analiz va sintez, qiyosiy-tipologik tahlil, izchil-xronologik yondashuv usullaridan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Shohrud kanali Eronning Semnan viloyatida joylashgan qadimiy yer osti suvlarini boshqarish tizimidir. Kanal eramizning III-VII asrlarigacha davom etgan Sosoniylar davrida qurilgan deb taxmin qilinadi. Tarixchi olim H. To'rayevning fikricha, Mozori sharif darvozasi yonidan Buxoroning mashhur Shohrud arig'i oqib o'tgan[2].

Shohrud kanali suvni tog' manbalaridan qishloq xo'jaligi yerlariga va shaharlarga tashish uchun qurilgan qanotlar yoki yer osti suv o'tkazgichlarining murakkab tarmog'ining bir qismidir. Kanal taxminan 40 kilometr uzunlikda bo'lib, Shohrud shahri atrofidagi qishloq xo'jaligi yerlarini suv bilan ta'minlaydi. Shohrud kanali o'zining butun tarixi davomida qishloq xo'jaligini ta'minlash va qurg'oqchil Semnan hududidagi aholi punktlarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynagan. Kanalning muhandisligi va qurilishi gidravlik tizimlar va suvni boshqarish texnikasi haqidagi qadimgi fors bilimlarini aks ettiradi.

Bugungi kunda Shohrud kanali mintaqada sug'orish va dehqonchilik uchun muhim suv manbai bo'lib qolmoqda, bu uning Eron tarixidagi o'zgarmas merosi va ahamiyatini yoritib beradi. Buxoro xonligi davrida Shohrud kanali qishloq xo'jaligini suv bilan ta'minlash va mintaqadagi aholi punktlarini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynagan. XVI-XX asrlarda mavjud bo'lgan O'rta Osiyo davlati bo'lgan Buxoro xonligi o'z ta'sirini hozirgi Eronning ayrim qismlariga, jumladan, Shohrud kanali joylashgan Semnan viloyatiga ham kengaytirdi.

XVI asrda Erondagi yirik qanot tizimining bir qismi bo'lgan Shohrud kanali qishloq xo'jaligini suv bilan ta'minlashda, jamoalarni qo'llab-quvvatlashda va Semnan viloyatida aholi punktlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Shohrud kanali bir qismi bo'lgan qanot tizimi ming yillar oldin mavjud bo'lib, suvni boshqarishning murakkab va barqaror usulini ifodalaydi. XVI asrda Shohrud kanali qurg'oqchil hududi Semnanda qishloq xo'jaligi ishlarini osonlashtirishda muhim rol o'ynagan. Kanal orqali ishonchli suv ta'minoti dehqonlarga bug'doy, arpa, meva va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish imkonini berdi. Bu jamoalarga boshqa qiyin sharoitlarda o'sishi va rivojlanishiga imkon berdi, mahalliy iqtisodiyot va oziq-ovqat xavfsizligiga hissa qo'shdi.

Bundan tashqari, Shohrud kanali XVI asrda Semnan viloyatidagi aholi punktlari va shaharchalari uchun asosiy infratuzilma bo'lib xizmat qilgan. Kanaldan suvning mavjudligi nafaqat qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatladi, balki uning yo'nalishi bo'ylab jamoalarning o'sishini rag'batlantirdi va mintaqaning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga yordam berdi. XVI asrdagi Shohrud kanalining madaniy va tarixiy ahamiyati ham diqqatga sazovor edi, chunki u qadimgi Eron sivilizatsiyalarining texnologik yutuqlari va muhandislik tajribasini aks ettirdi. Kanalni saqlash va undan foydalanish qurg'oqchil hududlardagi aholi punktlarining barqarorligini ta'minlashda an'anaviy suv xo'jaligi tizimlarining muhimligini ko'rsatdi. Shohrud

kanalining XVI asrdagi ahamiyati uning Semnan viloyatida qishloq xo‘jaligi, aholi punktlari va jamoalar rivojlanishi uchun muhim manba sifatidagi rolidadir. Bu suvdan foydalanishning qadimiy usullarining zukkoligi va ularning mintaqa ravnaqi va madaniy merosiga doimiy ta’siri ramzidir. Buxoro xonligi davrida Shohrud kanalini boshqarish va unga texnik xizmat ko‘rsatish hamda qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun barqaror suv ta’minotini ta’minlash uchun asosiy ustuvor vazifa bo‘lgan edi. Kanalning ishonchli suv manbai qishloq xo‘jaligi ekinlari va aholi punktlarining o‘shiga yordam berib, hududning iqtisodiy farovonligiga xizmat qilgan. Buxoro xonligining Semnan va uning atrofidagi hududlarni nazorat qilishi, ehtimol, Shohrud kanalini boshqarish va undan foydalanishga ta’sir ko‘rsatgan bo‘lishi mumkin, uning o‘sha davrda dehqonchilik amaliyoti va mahalliy aholining turmush tarzidagi rolini shakllantirgan. Shohrud kanalini boshqarish va unga texnik xizmat ko‘rsatish Buxoro amirligining qurg‘oqchil hududi Semnanda sug‘orish va dehqonchilik uchun doimiy suv ta’minotini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan. Kanal suvi qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini qo‘llab-quvvatlash, ekinlar yetishtirish va mahalliy iqtisodiyotni ta’minlash uchun juda muhim bo‘lgan.

Shohrud kanali XVI asr davomida mintaqadagi aholi punktlari va shaharchalarini rivojlantirish uchun asosiy infratuzilma bo‘lib qoldi. Kanaldagi suvning mavjudligi uy xo‘jaliklari, sanoat va jamoat obyektlarini ishonchli suv manbai bilan ta’minlash orqali urbanizatsiya va aholi o‘shini qo‘llab-quvvatladi. Kanalning jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi Semnan viloyatining ijtimoiy va iqtisodiy manzarasini shakllantirishda muhim rol o‘ynadi.

O‘rta Osiyoda, jumladan, Buxoro davlatida ham qishloq xo‘jaligining taqdiri sun’iy sug‘orish ishlari sug‘orishning qanchalik to‘g‘ri hal etilganligiga bog‘liq edi. Shuning uchun ham XVIII asrda sug‘orish tarmoqlarining kengaytirilishiga alohida e’tibor berildi[3]. Madaniy va tarixiy nuqtai nazardan, XVIII asrdagi Shohrud kanali Erondagi suvni boshqarishning qadimiy amaliyoti va muhandislik tajribasining doimiy merosini ifodalagan. Kanalni saqlash va undan foydalanish suv resurslarini boshqarish va qurg‘oqchil hududlarda aholi punktlari barqarorligini ta’minlashning vaqt sinovidan o‘tgan usullarini o‘zida aks ettirdi.

Buxoro amirligi hukmronligi davrida Shohrud kanali boshqaruvi uning samarali ishlashi va suv ta’minotidan foyda ko‘ruvchi qishloq xo‘jaligi yerlari o‘rtasida taqsimlanishi uchun tashkil etilgan edi. Kanalning qishloq xo‘jaligini suv bilan ta’minlashdagi roli amirlikning mintaqadagi iqtisodiy rivojlanish va farovonlikka ko‘maklashish harakatlarida markaziy o‘rin tutgan edi.

XIX asrda Shohrud kanali mintaqa dehqonlari uchun hayot manbai bo‘lib xizmat qilgan, sug‘orish uchun suv yetkazib bergan va Semnan viloyatining qurg‘oqchil landshaftida qishloq xo‘jaligi ishlarini rivojlantirish imkonini bergan. Kanal bug‘doy, arpa va meva kabi ekinlarni qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynagan, mahalliy iqtisodiyot va oziq-ovqat xavfsizligiga hissa qo‘shgan. Bundan tashqari, Shohrud kanalining madaniy va tarixiy ahamiyati XIX asrda e’tirof etilgan, bu uning Eronning an’anaviy suv xo‘jaligi amaliyoti va muhandislik merosining ramzi sifatidagi rolini aks ettiradi. Eronning boy madaniy merosining bir qismi sifatida kanalni saqlashga harakat qilingan.

XX asr davomida Shohrud kanali Eronning Semnan viloyatidagi qishloq xo‘jaligini suv bilan ta’minlash va jamoalarni qo‘llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o‘ynashda davom etdi. Kanalning qadimiy qanot tizimining asosiy qismi sifatidagi tarixiy ahamiyati uning muhandislik zukkoligi va barqaror suvni boshqarish amaliyoti bilan tan olingan. XX asrda Shohrud kanali mintaqada qishloq xo‘jaligi faoliyatini davom ettirishga yordam berib, dehqonlarga ekin yetishtirish va tirikchilik qilish imkonini berdi. Kanalning ishonchli suv ta’minoti tizimi sug‘orish uchun juda muhim bo‘lib, Semnan viloyatining qurg‘oqchil landshaftidagi qishloq xo‘jaligi yerlarining hosildorligiga hissa qo‘shdi.

Bundan tashqari, Shohrud kanalining madaniy va tarixiy ahamiyati XX asrda tan olingan

va bu kanalni Eronning boy merosining bir qismi sifatida saqlab qolish va himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlarga olib keldi. Kanalning ahamiyatini e'tirof etish an'anaviy suv boshqaruvi tizimlarining ahamiyati va ularning qurg'oqchil hududlardagi jamoalarni saqlab qolishdagi roli haqida xabardorlikni oshirishga yordam berdi.

XXI asrda Shohrud kanali Eronning Semnan viloyatida qishloq xo'jaligini suv bilan ta'minlash va jamoalarni ta'minlashda muhim rol o'ynashda davom etmoqda. Kanal asrlar davomida ishlatib kelinayotgan qadimiy qanot tizimining bir qismi bo'lib, o'tmishdagi barqaror va samarali suvni boshqarish usullarini namoyish etadi.

Shohrud kanali sug'orish uchun muhim suv manbai bo'lib qolmoqda va mintaqadagi qishloq xo'jaligi faoliyatini qo'llab-quvvatlash va mahalliy iqtisodiyotga hissa qo'shishga yordam beradi. Suv resurslari iqlim o'zgarishi va aholi sonining ko'payishi kabi omillar ta'sirida ortib borayotgan bosimga duchor bo'lganligi sababli, Shohrud kanalining qishloq xo'jaligini suv bilan ta'minlashdagi ahamiyati yanada kuchaydi. O'sib borayotgan suv resurslariga bo'lgan talabning qondirilishi uchun har bir tarmoq va umuman xalq xo'jaligi iqtisodiyoti manfaatlarini o'zaro mahkam bog'langan holda hal etilishi zarur bo'lgan bunday obyektlarni barpo etish, kam suv iste'mol qiladigan paxta va boshqoqli don navlarini joriy qilish hamda suv ishlatilmaydigan texnologiyalarni tashkil etish xalq xo'jaligi turli tarmoqlari uchun g'oyat muhimdir[4].

Shohrud kanali 2016-yil 28-iyulda YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan. Kanal o'zining tarixiy ahamiyati bilan qurg'oqchil joylarda sug'orish va suv ta'minoti uchun foydalaniladigan yer osti suv o'tkazgich tizimi bo'lgan qadimgi fors qanot tizimining noyob namunasi sifatida e'tirof etilgan. Shohrud kanalining Butunjahon merosi obyekti sifatidagi yozuvi uning madaniy ahamiyati va asrlar davomida mintaqadagi qishloq xo'jaligi va aholi punktlarini qo'llab-quvvatlashdagi rolini ta'kidladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Shohrud kanali o'tmishdagi barqaror suv boshqaruvi amaliyotlarini eslatib turadi hamda aholi va qishloq xo'jaligi uchun qimmatli manba bo'lib qolmoqda. Kanalni asrab-avaylash va uni muhofaza qilish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlar uning ahamiyati va kelajak avlodlar uchun foydali bo'lishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Шишкин В.А. Варахша. -М.,1963.-С.8.
2. То'rayev Н. Бухоро тарихи. -Бухоро: "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdoni nashriyoti, 2020. -В.147.
3. Nazirov B.S., Yaqubova D.T. O'zbekistonda yer-suv munosabatlar tarixi. "Bekshox print servis" nashriyoti. – Termiz: 2023. -В. 233-234.
4. Очилов С., Эргашева Ш.Т. Қишлоқ ва сув хўжалиги статистикаси. –Тошкент: Yangiyul poligraph service, 2008. -Б.3.
5. Мухаммаджонов А.Р. Қуйи Зарафшон водийсининг суғорилиш тарихи. – Тошкент,1972.
6. Шульц В.Л. Гидрография Средней Азии. –Ташкент,1958. -С.59.
7. Шмидт М.А. Геологический и гидрогеологический очерк западной части Зеравшанского котловина. —«Материалы по гидрогеологии и инженерной геологии УзССР». вып. V, Ташкент, -С.28.